

با مروری بر معاهده‌ها و کنفرانسهای منع آزمایشهای هسته‌ای

«(N.P.T)» و «(C.T.B.T)»

در ترازوی نقد

کاظم غریب‌آبادی

مقدمه

پیدایش سلاحهای هسته‌ای، مفاهیم جنگ، صلح و امنیت را دگرگون ساخت. بر این اساس استراتژی کلان عصر هسته‌ای در نظام دو قطبی بر مبنای بازدارندگی استراتژیک استوار گردید^(۱) و این به معنای حفظ سلاحهای هسته‌ای به شمار می‌رود. از این رو به نظر می‌رسد که خلع سلاح هسته‌ای کامل، واقعاً غیر عملی است و هیچ یک از قدرتهای هسته‌ای نیز تاکنون تمایلی به این مقوله نشان نداده‌اند. در زمینه کنترل سلاحها و آزمایشهای هسته‌ای، اقدامات متعددی تاکنون صورت گرفته است. به طور خلاصه این اقدامات را می‌توان به شرح ذیل عنوان نمود:

الف- تلاشهای اولیه

اولین آزمایش انفجاری هسته‌ای در ۱۶ ژوئیه ۱۹۴۵ توسط ایالات متحده آمریکا در منطقه آلاموگوردو^(۲) واقع در نیومکزیکو انجام شد. تا ۳۱ دسامبر ۱۹۵۳، بیش از پنجاه انفجار هسته‌ای ثبت شده است.^(۳) با آزمایش هسته‌ای آمریکا در جزیره نامودر بیکنی-آتول در مورخ ۱ مارس ۱۹۵۴ که تأثیراتی نیز بر خارج از محدوده‌ی حفاظت شده داشت، کشورهای آسیایی خود را تنها قربانیان سلاحهای هسته‌ای دانسته و از آزمایش این سلاحها ابراز نگرانی کردند. از این رو جواهر لعل نهرو، نخست وزیر هند، طی پیامی خطاب به پارلمان هند در ۱۲ آوریل ۱۹۵۴ خواستاریک توافق «توقف

عضو موافقتنامه می‌توانند یکدیگر را کنترل کنند.

ج- انعقاد معاهده منع محدود آزمایشهای هسته‌ای (PTBT)

به دنبال شرایط و اوضاع مناسب بین‌المللی، گفتگوهایی در سطح بالا از آوریل تا ژوئن ۱۹۶۳ صورت گرفت که منجر به ایجاد توافق‌ها ت لایت^(۱۱) بین شوروی و آمریکا و همین طور توافق بر سر برگزاری اجلاسی در ۱۵ ژوئیه ۱۹۶۳ رد مسکو برای منع آزمایشها گردید. در طول اجلاس مسکو که ۱۰ روز به طول انجامید، انگلیس، آمریکا و شوروی در مورد معاهده منع محدود آزمایشهای هسته‌ای (PTBT)^(۱۲) مذاکره کردند و این معاهده در ۵ اوت ۱۹۶۳ در مسکو توسط وزرای خارجه سه کشور امضاء شد.^(۱۳) این معاهده هرگونه انفجار آزمایشی سلاح هسته‌ای یا هر نوع انفجار هسته‌ای دیگر (همچنین انفجارهای صلح‌آمیز) را در هر مکانی تحت کنترل یا صلاحیت یک دولت عضو در هر بخش از محیط ذیل ممنوع کرده است: جو، ماورای جو وزیر آب شامل آبهای سرزمینی و آزاد. این معاهده انفجارات هسته‌ای زیرزمینی را ممنوع نکرده است.^(۱۴) بنابراین کشورهای هسته‌ای می‌توانستند در توسعه یا بهبود روش در آزمایشهای زیرزمینی به یکدیگر کمک و مساعدت نمایند. لذا انگلیس و آمریکا مشترکاً در صحرای نوادا بدون نقض تعهدات بین‌المللی

فوری» آزمایشها توسط دو ابرقدرت قبل از شروع مذاکرات خلع سلاح جامع توسط سازمان ملل متحد شد. در طول همان ماه، افراد دیگر مانند آلبرت شویتزر و پاپ پیوس دوازدهم نیز خواستار توقف آزمایشهای هسته‌ای شدند.^(۴) در مجمع عمومی ملل متحد در دسامبر ۱۹۵۴، هند پیشنهاد خود را مبنی بر توقف کلی آزمایشهای هسته‌ای تکرار کرد، اما اصراری بر رأی گذاشتن آن نورزید.^(۵)

ب- کنفرانس عدم ادامه آزمایشهای هسته‌ای

کنفرانسی تحت عنوان «کنفرانس عدم ادامه آزمایش سلاحهای هسته‌ای» با توافق آمریکا و شوروی (سابق) در ۳۱ اکتبر ۱۹۵۸ در ژنو شروع به کار کرد و فوراً با مشکل تعیین نام برای خود مواجه شد. شوروی بر این نظر بود که کنفرانس باید مسئله توقف و ممنوعیت^(۶) آزمایشهای هسته‌ای را بررسی کند ولی آمریکا معتقد به بررسی «تعلیق»^(۷) آزمایشها بود. سرانجام کلمه بی‌طرف «عدم ادامه»^(۸) به کار برده شد.

در زمینه سیستم نظارت نیز، دواصل متعارض نظارت در این کنفرانس ارائه شد:

- اصل نظارت بی‌طرف،^(۹) که توسط آمریکا حمایت می‌شد و توسط اشخاصی به اجرا درمی‌آمد که به نفع هیچ یک از اعضای اصلی موافقتنامه فعالیت نمی‌کردند.
- اصل نظارت متقابل^(۱۰) که توسط شوروی حمایت می‌شد و مبتنی بر این بود که دو

۴ :

متن کامل

معاهده منع گسترش

سلاحهای هسته‌ای (NPT)

دولتهایی که وارد این پیمان شده‌اند، در متن پیمان به عنوان «هم پیمانان» نامیده خواهند شد. با در نظر گرفتن انهدام و ویرانی که در صورت بروز جنگ هسته‌ای دامنگیر نوع بشر خواهد شد و به تبع آن، لزوم به کارگیری حداکثر تلاش برای جلوگیری از خطر وقوع چنین جنگهایی و برای اتخاذ تمهیدات لازم برای تأمین امنیت مردم.

○ با اعتقاد به اینکه گسترش تسلیحات هسته‌ای، خطر جنگ هسته‌ای را به طور جدی افزایش خواهد داد.

○ در مطابقت با مفاد قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد که خواستار حصول توافقی برای جلوگیری از اشاعه بیشتر سلاحهای هسته‌ای شده است.

○ در ابراز تعهد خود برای همکاری با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی جهت اعمال تدابیر حفاظتی این آژانس در خصوص فعالیتهای هسته‌ای صلح‌آمیز.

در اعلام حمایت خود از انجام تحقیقات، توسعه بخشیدن و تلاشهای دیگر در جهت اجرای مؤثر اصل تدابیر حفاظتی با استفاده از تجهیزات و سایر راه‌کارها در خصوص انتقال مواد اصلی و مواد مخصوص شکاف‌پذیر در چارچوب تدابیر حفاظتی مقرر شده توسط آژانس بین‌المللی انرژی اتمی.

○ در تأیید این اصل که منافع استفاده صلح‌آمیز از تکنولوژی هسته‌ای، از جمله فرآورده‌های جانبی که ممکن است توسط دولتهای دارای تسلیحات هسته‌ای

←

مربوط، دست به آزمایشهای هسته‌ای زیرزمینی زدند. (۱۵)

د- انعقاد معاهده منع گسترش سلاحهای هسته‌ای (NPT) (۱۶)

در بین سالهای ۱۹۶۳ تا امضاء معاهده منع گسترش سلاحهای هسته‌ای (NPT) در سال ۱۹۶۸، اقدام مهمی از سوی کشورهای هسته‌ای در مورد ممنوعیت جامع آزمایشهای هسته‌ای صورت نگرفت. (۱۷) معاهده منع گسترش سلاحهای هسته‌ای (NPT)، در سال ۱۹۶۸ توسط کمیته ۱۸ نفری خلع سلاح به مجمع عمومی سازمان ملل تسلیم شد که مجمع نیز آن را طی قطعنامه شماره ۲۳۷۳ به تصویب رساند و از سال ۱۹۷۰ نیز لازم الاجرا گردید. (۱۸)

در این معاهده، کشور دارای سلاح هسته‌ای چنین تعریف شده است: «کشوری که قبل از اول ژانویه ۱۹۶۷ سلاح هسته‌ای یا سایر وسایل منفجره هسته‌ای را تولید و منفجر کرده است». (۱۹) از این رو ۵ کشور عضو دائم شورای امنیت مشمول این تعریف قرار گرفتند: چین، فرانسه، شوروی (سابق)، انگلیس و آمریکا. (۲۰)

بر طبق NPT، کشورهای دارنده سلاحهای هسته‌ای عضو معاهده متعهد می‌شوند که از انتقال این قبیل سلاحها به دریافت کننده خودداری نمایند (۲۱) و از طرف دیگر، کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای عضو معاهده نیز متعهد می‌شوند که هیچ سلاح هسته‌ای یا سایر وسایل منفجره را

دریافت و کنترل ننمایند.^(۲۲)

گروهی را تا ۷۵ مگاتن محدود می‌کند.^(۲۸) همان طور که مشهود است، اقدامات جلوگیری از آزمایشهای هسته‌ای تا قبل از پایان جنگ سرد همگی محدود بوده و محدوده خاصی را شامل می‌شدند. علت آن نیز احساس نیاز کشورهای هسته‌ای به آزمایش بود که قصد منع جامع آن را نداشتند. از ۱۹۹۰ به بعد، مباحث منع آزمایشهای هسته‌ای دقیق‌تر شده و شامل موارد جزئی‌تر گردید.

ه- معاهده منع آزمایشهای هسته‌ای بالاتر از ۱۵۰ کیلو تن (TTBT)^(۲۳)

انعقاد موافقتنامه سالت ۱ (یک) در ۱۹۷۲ به انجام رسید. در مذاکرات بعدی برای انعقاد سالت ۲ زمانی که نیکسون و برژنف در ژوئیه ۱۹۷۴ اجلاسی را برگزار کردند، هیچ توافقی برای امضاء آماده نبود. تحت این شرایط موضوع منع آزمایشها برای پر کردن این شکاف مطرح شد. از این رو در مدت زمان بسیار کوتاهی معاهده دو جانبه TTBT منعقد شد و در سه ژوئیه ۱۹۷۴ با یک پروتکل نظارتی امضاء گردید.^(۲۴)

ز- معاهده منع جامع آزمایشهای هسته‌ای (CTBT)^(۲۹)

کنفرانس خلع سلاح (CD)^(۳۰) برای اولین بار در ۱۰ اوت ۱۹۹۳ موافقت کرد که مذاکره در مورد معاهده منع جامع آزمایشهای هسته‌ای را به عهده بگیرد. مجمع عمومی سازمان ملل متحد نیز در تأیید تصمیم کنفرانس، به اتفاق آراء در ۱۶ دسامبر ۱۹۹۳ قطعنامه‌ای را به نام «معاهده منع جامع آزمایشهای هسته‌ای» به تصویب رساند و طی آن از کنفرانس خلع سلاح خواست که در شروع اجلاس ۱۹۹۴ خود، کمیته ویژه منع آزمایشهای هسته‌ای را با مسئولیت مذاکره در این مورد مجدداً تأسیس نماید و خود نیز به عنوان اولویت در مذاکراتش باجدیت معاهده‌ای را با ویژگیهای جهانی، بین‌المللی و قابل نظارت مؤثر بودن دنبال نماید.^(۳۱)

فلذا کنفرانس خلع سلاح به کمیته ویژه منع آزمایشهای هسته‌ای مأموریت داد تا به طور

معاهده، دو ابرقدرت را متعهد به «ممنوع کردن، جلوگیری و عدم انجام هر گونه آزمایش سلاح هسته‌ای در زیرزمین که قدرتی بیش از ۱۵۰ کیلو تن داشته باشد» می‌نماید.

اعضاء طبق این معاهده توافق کردند که این معاهده در مورد آزمایشهای هسته‌ای صلح‌آمیز مصداق نمی‌یابد، اما متعهد به حل و فصل سریع این موضوع گردیدند.^(۲۵)

و- معاهده انفجارات صلح‌آمیز هسته‌ای (PNET)^(۲۶)

معاهده انفجارهای صلح‌آمیز هسته‌ای (PNET) در ۲۸ مه ۱۹۷۶، بین شوروی (سابق) و آمریکا امضاء شد.^(۲۷) این معاهده انفجارهای صلح‌آمیز هسته‌ای انفرادی را تا ۱۵۰ کیلو تن و انفجارهای

از طریق توسعه ابزارهای انفجار هسته‌ای به دست آید، باید به منظور بهره‌برداری در مقاصد صلح‌آمیز در اختیار تمام هم پیمانان - اعم از دولتهای دارای تسلیحات هسته‌ای یا فاقد تسلیحات هسته‌ای - قرار گیرد.

○ با ایمان به اینکه در عملی کردن این اصل، تمام هم پیمانان حق دارند به منظور حصول پیشرفت در استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی، در تبادل اطلاعات به حداکثر نحو ممکن مشارکت داشته باشند و به تنهایی یا با همکاری سایر دولتها در این زمینه تلاش کنند.

○ در ابراز نیت خود جهت توقف مسابقه تسلیحات هسته‌ای در نزدیک‌ترین زمان ممکن و برای اتخاذ تمهیدات مؤثر جهت خلع سلاح هسته‌ای.

○ در تشویق کلیه کشورها به همکاری جهت دستیابی به این هدف.

○ در تأکید مجدد بر عزم دولتهای امضاءکننده پیمان ۱۹۶۳ در مقدمه آن پیمان، مبنی بر ممنوع ساختن آزمایش تسلیحات هسته‌ای در جو، در خارج از جو زمین و زیر آبها و برای ادامه توقف هرگونه انفجارهای آزمایشی تسلیحات هسته‌ای در تمام زمانها و ادامه مذاکرات لازم برای رسیدن به این هدف.

○ به منظور ادامه فروکاستن از تنشهای بین‌المللی و تقویت اعتماد متقابل بین دولتها جهت تسهیل در توقف ساخت تسلیحات هسته‌ای، نابودی کلیه ذخیره‌های موجود، حذف تسلیحات هسته‌ای و ابزارهای استفاده از آن از زرادخانه‌های ملی و به منظور مدون ساختن این مقاصد در قالب یک پیمان جهت خلع سلاح کامل و عام تحت نظارت مؤثر و دقیق بین‌المللی.

○ با یادآوری اینکه، براساس منشور ملل متحد، دولتها باید در روابط بین‌المللی خود از تهدید یا استفاده از زور، یا اعمال هر روش دیگری که با اهداف ملل متحد در تعارض باشد، علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی دیگر دولتها احتراز ورزند و این که تثبیت و تداوم صلح و امنیت بین‌المللی و با به حداقل رسیدن سوق منابع

←

گسترده روی معاهده فوق و با ویژگیهای پیشگفته کار کند، از این رو مذاکرات پیرامون منع همه جانبه آزمایشهای هسته‌ای در ۲۵ ژانویه ۱۹۹۴ در ژنو آغاز شد. از این رو در کنفرانس خلع سلاح مذاکره در مورد CTBT روی متنی به نام متن معاهده در گردش آغاز گردید. از آنجا که اختلافات روی این متن بیش از اندازه بود، کشورهای عضو ترغیب به ارائه متن جدیدی به عنوان مصالحه شدند و از این میان در ابتدا جمهوری اسلامی ایران و سپس استرالیا متنی را به CD ارائه دادند. با این وجود، اختلافات حل نگردید و نهایتاً در اواخر سال ۹۶ به علت به اجماع نرسیدن اعضای CD روی متن معاهده، استرالیا متن خود را با تغییراتی به مجمع عمومی فرستاد و مجمع عمومی نیز آن را طی قطعنامه ۵۰/۲۴۵ مورخ ۱۰ سپتامبر ۱۹۹۶ برابر با ۱۹ شهریور ۱۳۷۵ تصویب نمود. (۳۳-۳۲) در این مورد ریچارد باتلر سفیر و نماینده دائم استرالیا در سازمان ملل که چهره او در جریان بازرسی تسلیحاتی عراق شهره‌ی خاص و عام شده است، در مصاحبه‌ای اظهار داشته است: «در پی درک عدم امکان پیشبرد کار در CD، تصمیم گرفته شد به جای اینکه اجازه دهیم این متن به بایگانی سپرده شود آن را به نحوی از چارچوب CD خارج نموده و در مجمع عمومی (که اعضای آن برخلاف CD فاقد حق وتومی باشند) به تصویب برسانیم. برای این کار کشوری معتبر و مورد اعتماد که ضمناً در میانه راه مغلوب

نشده و به زمین نخورد لازم بود. تعدادی از کشورهای دوست به ما گفتند که استرالیا قادر به انجام این کار است، پس از بررسی این موضوع توسط مقامات دولت استرالیا با حضور خود من به نتیجه رسیدیم که این مسئله از هر چیز دیگری مهم تر است و باید آن را انجام دهیم»^(۳۴)

مقاله حاضر شامل سه گفتار و یک نتیجه گیری می باشد. در گفتار اول به انگیزه آزمایشهای هسته ای پرداخته می شود. در گفتار دوم به تجزیه و تحلیل معاهده می پردازیم. در این گفتار چالشها و انتقادات وارده بر CTBT نیز بررسی می شوند. در گفتار سوم نیز مواضع آمریکا در مورد CTBT مورد بررسی قرار می گیرد. در پایان نیز از مطالب، نتیجه گیری خواهد شد.

۱- انگیزه های آزمایش انفجارهای هسته ای
آزمایشهای انفجاری سلاحهای هسته ای بنا به انگیزه های مختلفی به شرح ذیل صورت می گیرند:

۱-۱- انگیزه های نظامی

در مورد انگیزه های نظامی آزمایشهای هسته ای، چندین مورد قابل ذکر است:

۱-۱-۱- قابل اعتماد بودن سلاحهای ذخیره شده طرفداران آزمایشهای هسته ای به منظور بررسی اعتماد به این سلاحها معتقدند که اگر چه یک سیستم سلاح هسته ای معمولاً قبل از اینکه به انبار ذخیره معرفی شود آزمایش می شود، ولی برخی ابهامات ممکن است باقی بماند، ذخیره طولانی مدت ممکن است بر عناصر سیستمهای سلاحهای هسته ای مانند سلاحهای

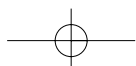
نوشته حاضر، در پی پاسخ به دو سوال اصلی است:

اول- نقش CTBT در نظام کنترل تسلیحات چیست؟

دوم- نقاط ضعف و قوت CTBT چیست؟

با بررسی دو سوال مزبور و روشن شدن جنبه های ضعف و قوت معاهده، اهمیت و جایگاه CTBT در نظام کنترل تسلیحات و همچنین کارآمدی یا ناکارآمدی آن مشخص می گردد. از طرف دیگر، معاهدات کنترل تسلیحات و خلع سلاح با امنیت کشور و در بعد وسیع تر با امنیت بین المللی ارتباط دارند. از این رو، بر پژوهشگران فرض است که در این راستا تحقیق کنند و کلیه ابعاد این معاهدات را کاملاً تجزیه و تحلیل نمایند تا سیاستگذاران در سطح ملی بتوانند دقیق تر با مسائل برخورد کنند، به طوری که منافع ملی تأمین گردد، امنیت ملی به مخاطره نیفتد و سطح همکاریهای بین المللی نیز افزایش یابد.

روش تحقیق در این مقاله نیز «توصیفی - علمی» و «اکتشافی» است. یعنی علاوه بر توصیف

انسانی و اقتصادی جهان به سوی مسلح شدن میسر می‌شود، توافق می‌کنند که:

○ ماده I

هر دولت دارای تسلیحات هسته‌ای، در این پیمان متعهد می‌شود از انتقال هرگونه سلاحهای هسته‌ای یا دیگر ابزارهای انفجار هسته‌ای یا دادن کنترل مستقیم یا غیرمستقیم سلاحها یا ابزارهای انفجار هسته‌ای به دیگران خودداری کند و به هیچ نحوی از انحاء، هیچ یک از کشورهای فاقد سلاحهای هسته‌ای را یاری، تشویق و ترغیب به ساخت یا دستیابی به سلاحهای هسته‌ای یا دیگر ابزارهای انفجار هسته‌ای یا کنترل چنین سلاحها یا ابزارهای انفجاری نکند.

○ ماده II

هر دولت فاقد تسلیحات هسته‌ای در این پیمان متعهد می‌شود هیچ‌گونه سلاح هسته‌ای یا ابزارهای انفجار هسته‌ای و اعمال کنترل مستقیم یا غیرمستقیم بر چنین سلاحها یا ابزارهایی را از هر منبع انتقال دهنده یا به هر نحو دیگری، دریافت نکند؛ به ساخت یا تلاش برای دستیابی به سلاحها یا ابزارهای انفجار هسته‌ای مبادرت نوزد؛ و در پی کمک برای ساخت سلاحهای هسته‌ای یا ابزارهای انفجار هسته‌ای نباشد یا چنین کمکهایی را دریافت نکند.

○ ماده III

۱- هر دولت فاقد سلاحهای هسته‌ای در این پیمان متعهد می‌شود تدابیر حفاظتی را که پس از مذاکرات انجام گرفته با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی توافق خواهد شد بپذیرد. این تدابیر در چارچوب ضوابط آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و نظام تدابیر حفاظتی این آژانس خواهد بود و صرفاً به منظور تأیید پایبندی آن کشور به تعهدات خود در قبال این پیمان با هدف جلوگیری از تبدیل مصارف صلح‌آمیز انرژی هسته‌ای به استفاده در سلاحهای هسته‌ای یا ابزارهای انفجاری هسته‌ای صورت می‌گیرد. روند تدابیر حفاظتی مذکور

←

غیر هسته‌ای از طریق تجزیه شیمیایی، فساد تدریجی و یا دیگر تغییرات تأثیر بگذارد.

۱-۲- توسعه سلاحهای هسته‌ای

سه نسل توسعه سلاحهای هسته‌ای تا به حال توسعه و مشخص شده است:

الف - نسل اول: سلاحهای هسته‌ای مبنی بر فرایند مواد شکافنده هستند. تولید یک بمب شکافنده معرف نقطه شروع پیشرفت در تکنولوژی سلاحهای هسته‌ای است. آزمایش چنین سلاحهایی برای تضمین عملکرد مناسب آنها و همین طور تولید سلاحهایی که نیازهای از پیش تعیین شده نظامی را تأمین کند، ضروری تشخیص داده شده است.

ب - نسل دوم: سلاحهای هسته‌ای مبتنی بر مکانیسم ذوب شوندگی هستند. قدرت این سلاحها چندین برابر بیشتر از سلاحهای مبتنی بر مواد شکافنده است. در این زمینه نیز برای تولید سلاحهایی با قدرتهای مختلف، انجام آزمایش ضروری شناخته شده است.

ج- نسل سوم: سلاحهای هسته‌ای به منظور استفاده دقیق از انرژی رها شده، توسعه داده شده است. «سلاح پرتوی تقویت شده» که به این طبقه تعلق دارد، یک بمب کوچک هیدروژنی است که برای تولید بیشترین میزان ممکن مواد پرتو افزا و کمترین اثر و صدمه فیزیکی که

هسته‌ای لازم باشد: یکی جهت تضمین اینکه معیار ایمنی تحقق یافته است یا نه، دوم تأیید توانایی قدرت انفجار کامل سلاح هسته‌ای مورد آزمایشی که می‌بایست برای تحقق معیار ایمنی اصلاح گردد. (۳۶)

۱-۱-۵- آزمایش به منظور بررسی تأثیرات انفجارات هسته‌ای

در حالی که اکثر آزمایش‌های هسته‌ای به منظور توسعه و مدرنیزه کردن سیستم‌های سلاح‌های هسته‌ای صورت گرفته است میزانی از این آزمایشات نیز به منظور ارزیابی اثرات انفجارات هسته‌ای انجام گرفته است. آزمایش‌هایی که بر مطالعه اثرات انفجارات هسته‌ای انجام می‌گیرند، می‌توانند برای آزمایش‌های سیستم اعتمادآور این سلاح‌ها نیز به کار روند، چرا که در اینجا از سلاح‌های ذخیره شده استفاده می‌شود. این آزمایشات همین طور برای اهداف توسعه و تحقیق سلاح‌های اتمی نیز به کار برده می‌شوند. توسعه نسل سوم سلاح‌های هسته‌ای نیز به طور عمده از داده‌های به دست آمده از طریق این آزمایش‌ها بهره می‌گیرد. (۳۷)

۱-۲- انفجارات هسته‌ای برای مقاصد صلح‌آمیز (PNE)

دو مقوله از انفجارات هسته‌ای برای مقاصد صلح‌آمیز قابل تمییز هستند:

الف- اولین مقوله در مورد توسعه طرح‌های انفجارهای هسته‌ای با اهداف غیرنظامی

عمدتاً با انفجار و موج گرما همراه است، طراحی شده است.

نسل سوم نیز نیازمند آزمایش در محیط‌های مختلف و با قدرتهای مختلف است. برای توسعه چنین سلاحی، آزمایش‌های زیرزمینی کفایت نمی‌کند و از سرگیری آزمایش هسته‌ای در فضا و ماورای جو ناگزیر خواهد بود. (۳۵)

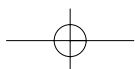
در هر صورت هر سه نوع آزمایش در سه نسل فوق، محدودیتهای حقوقی جاری در مورد آزمایش‌های هسته‌ای را نقض می‌کند.

۱-۱-۳- آزمایش به منظور توسعه کلاهک‌های هسته‌ای

این آزمایشات به منظور مدرن کردن کلاهک‌ها و تطبیق آنها با وسایل حامل جدید صورت می‌گیرد. برای توسعه یک کلاهک هسته‌ای که توسط یک سیستم موشکی حمل می‌شود آزمایش ضروری است، چرا که کلاهک جزئی لاینفک از کل سیستم محسوب می‌شود.

۱-۱-۴- آزمایش به منظور بررسی سیستم‌های ایمنی

ایمنی به کنترل ادوات هسته‌ای و جلوگیری از یک انفجار اتفاقی بر اثر حادثه یا پراکنده شدن مواد شکافنده اشاره دارد. بعضی دانشمندان و دولت آمریکا بر این عقیده‌اند که کاربرد اقدامات ایمنی نیازمند آزمایش‌های مداوم انفجاری برای عملکرد مناسب سلاح‌های هسته‌ای است. پس در اینجا به دو علت ممکن است تکرار آزمایش‌های

در این ماده باید درخصوص تمام مواد اصلی یا مواد مخصوص شکاف پذیر، اعم از تولید، فرآوری یا استفاده از آن در هرگونه تأسیسات هسته‌ای یا خارج از چنین تأسیساتی اجرا شود. تدابیر حفاظتی مقرر در این ماده، می‌باید روی تمام مواد اصلی یا مواد مخصوص شکاف پذیر که در فعالیتهای صلح آمیز هسته‌ای در قلمرو چنین دولتی، در حوزه قضایی آن، یا تحت کاربری آن در هر نقطه دیگر انجام می‌پذیرد اعمال شود.

۲- هر دولت وارد شده در این پیمان متعهد می‌شود (الف) ماده اصلی یا ماده مخصوص شکاف پذیر، یا (ب) تجهیزات یا موادی که مشخصاً برای فرآوری، استفاده یا تولید مواد مخصوص شکاف پذیر طراحی یا آماده شده است، را در اختیار هیچ دولت فاقد سلاحهای هسته‌ای (حتی) به منظور استفاده در مقاصد صلح آمیز قرار ندهد، مگر این که ماده اصلی یا ماده مخصوص شکاف پذیر به طور قطع مشمول تدابیر حفاظتی مقرر شده در این ماده قرار گیرد.

۳- تدابیر حفاظتی مقرر در این ماده باید به گونه‌ای به مرحله اجرا گذاشته شود که با ماده ۱۷ این پیمان در تطابق کامل باشد و از ایجاد مانع بر سر راه توسعه تکنولوژیکی یا اقتصادی هم‌پیمانان در استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای احتراز ورزد. این امر، شامل تبادل بین‌المللی مواد هسته‌ای و تجهیزات برای فرآوری، استفاده یا تولید مواد هسته‌ای برای مقاصد صلح آمیز، در مطابقت با شرایط این ماده و اصل تدابیر حفاظتی که در مقدمه این پیمان مشخص شده خواهد بود.

۴- دولتهای فاقد سلاحهای هسته‌ای در این پیمان باید به منظور انجام تعهدات خود در قبال این ماده به طور انفرادی یا همراه با سایر دولتها در چارچوب ضوابط آژانس بین‌المللی انرژی اتمی با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی موافقت‌نامه‌هایی منعقد کنند. مذاکره به منظور حصول چنین موافقت‌نامه‌هایی باید ظرف مدت ۱۸۰ روز از وارد اجرائی شدن این پیمان، آغاز شود.

←

است. اینها همان مقاصد تحقیقاتی و پدیده‌شناسی‌اند که بر اثر انفجارهای صلح آمیز هسته‌ای به ویژه بر محیط زیست تمرکز دارند. به هر حال این آزمایشها معمولاً به ضمیمه آزمایشهای هسته‌ای با مقاصد نظامی انجام می‌شوند.

ب- دومین مقوله مربوط به کاربرد ادوات هسته‌ای برای عملیتهای جابجایی زمین در سطح وسیع مانند حفاری، ذخیره زیرزمینی و اکتشاف منابع طبیعی می‌باشد. (۳۸)

با این احوال، انفجارهای هسته‌ای صلح آمیز از آزمایشهای هسته‌ای قابل تمیز نمی‌باشند و می‌توانند برای اهداف نظامی نیز به کار روند. همچنین توسعه ادوات انفجاری هسته‌ای شبیه توسعه سلاحهای هسته‌ای است. آزمایشهای پدیده‌شناسی و تحقیقاتی می‌توانند برای مقاصد صلح آمیز به کار روند، همان طوری که می‌توانند برای توسعه سلاحهای هسته‌ای انجام گیرند.

۲- بررسی معاهده منع جامع آزمایشهای هسته‌ای و نقاط ضعف و چالشهای آن

معاهده منع جامع آزمایشهای هسته‌ای که در تاریخ ۱۰ سپتامبر ۱۹۹۶ (۱۹ شهریور ۱۳۷۵) طی قطعنامه ۵۰/۲۴۵ مجمع عمومی سازمان ملل به تصویب رسید، در ۲۴ سپتامبر ۱۹۹۶ جهت امضای کلیه کشورها، مفتوح گردید. این معاهده شامل یک مقدمه، ۱۷ ماده، یک پروتکل و دو ضمیمه می‌باشد.

دول هسته‌ای تمایلی به مسئله خلع سلاح هسته‌ای ندارند و اگر واقعاً هدف اصلی و نهایی خلع سلاح است، پس چرا در این راستا از کاهش سلاحها شروع می‌کنند و اقدامی در زمینه حذف سلاحها نمی‌نمایند. نکته دیگر اینکه ضرورتاً کاهش سلاح هسته‌ای نمی‌تواند صورت بگیرد، چرا که لازمه کاهش، حذف سلاحها است، در حالی که با این قبیل معاهدات، زرادخانه‌های موجود هسته‌ای در سطح فعلی خود (حداقل) باقی می‌مانند.

۲-۲- تعهدات اساسی

طبق ماده ۱ معاهده، کشورهای عضو تعهدات ذیل را عهده‌دار می‌شوند:

- الف- عدم انجام هر گونه انفجار برای آزمایش سلاحهای هسته‌ای و یا هر انفجار هسته‌ای دیگر.
- ب- خودداری از تشویق، تمهید، یا هر گونه دخالت در انجام هر نوع انفجار جهت آزمایشهای هسته‌ای یا هر انفجار هسته‌ای دیگر. (۳۹)

معاهده نه تنها آزمایشهای انفجاری مربوط به سلاحهای هسته‌ای، بلکه هر نوع آزمایش انفجاری هسته‌ای دیگر که حتی جنبه غیرنظامی و صلح‌آمیز داشته باشد را نیز ممنوع می‌سازد. البته بند ۱ ماده ۸ معاهده، امکان انجام آزمایشهای انفجاری با مقاصد صلح‌آمیز را در صورت

۱-۲- خلع سلاح، به عنوان هدف نهایی در مقدمه معاهده آمده است که دول عضو از موافقت نامه‌های بین‌المللی و اقدامات در زمینه خلع سلاح هسته‌ای استقبال نموده و بر اجرای کامل و عاجل آنها تأکید دارند و خود نیز قصد انجام چنین اقداماتی را دارند، لذا بر نیاز به تلاشهای مستمر و روز افزون برای کاهش سلاحهای هسته‌ای در سطح جهانی با هدف نهایی حذف این‌گونه سلاحها و خلع سلاح عمومی و کامل تحت نظارت شدید و مؤثر بین‌المللی تأکید می‌ورزند. در این مورد باید سه مسئله را ذکر نمود:

- الف- اینکه دول عضو و شرکت کننده در مذاکرات CTBT بر خلع سلاح هسته‌ای و در نهایت خلع سلاح عمومی در مقدمه معاهده تأکید کرده‌اند، نکته مثبتی است.
- ب- به نظر می‌رسد آنچه که در بالا ذکر شده است، نوعی تعهد دول عضو معاهده به خلع سلاح هسته‌ای و عمومی نمی‌تواند محسوب شود و شایسته بود این مسئله در قالب یکی از مواد معاهده گنجانده می‌شد تا تکلیف و تعهدی را برای اعضاء در این رابطه ایجاد نماید.

ج- در اینجا ابتدا بر مسئله کاهش سلاحهای هسته‌ای تأکید شده و سپس هدف نهایی، حذف این‌گونه سلاحهای و خلع سلاح عمومی اعلام شده است. در این مورد باید گفت همان طوری که از این جمله برمی‌آید،

درخصوص دولتهایی که اسناد پیوستن و یا تصویب الحاق خود به پیمان را بعد از دوره ۱۸۰ روزه تسلیم کنند، مذاکره برای حصول چنین توافقی نمی تواند دیرتر از تاریخ تسلیم اسناد آغاز شود و اجرای مفاد این توافقات نمی تواند دیرتر از ۱۸ ماه از تاریخ آغاز مذاکرات باشد.

○ ماده IV

۱- هیچ نکته ای در این پیمان نباید به گونه ای تفسیر شود که حق مسلم هم پیمانان در انجام تحقیقات، تولید و استفاده از انرژی هسته ای برای مقاصد صلح آمیز را تحت تأثیر قرار دهد. این امر باید بدون اعمال تبعیض و در مطابقت با مواد او II این پیمان باشد.

۲- در تبادل تجهیزات، مواد و اطلاعات تکنولوژی برای مقاصد صلح آمیز، استفاده از انرژی هسته ای در حداکثر شکل، تمام هم پیمانان حق مشارکت داشته و متعهد به تسهیل در انجام آن می شوند. هم پیمانانی که توان چنین اقدامی را دارند همچنین باید به شکل انفرادی یا همراه با دیگر دولتها یا سازمانهای بین المللی برای توسعه بیشتر استفاده از اشکال صلح آمیز انرژی هسته ای، خصوصاً در قلمروی دولتهای فاقد سلاحهای هسته ای که وارد این پیمان شده اند، مشارکت ورزند. این مشارکت با عطف توجه به نیازهای مناطق در حال توسعه جهان، انجام می پذیرد.

○ ماده V

تمام هم پیمانان متعهد می شوند تمهیدات لازم را اتخاذ کنند تا در مطابقت با این پیمان، تحت نظارت مناسب بین المللی و در چارچوب روالهای بین المللی مقتضی، از دسترسی تمام دولتهای فاقد تسلیحات هسته ای وارده در این پیمان به مزایای بالقوه حاصله از انجام هرگونه انفجارهای صلح آمیز هسته ای، حصول اطمینان کنند. این امر باید بدون اعمال تبعیض انجام گیرد و هزینه مالی آن برای چنین دولتهایی، در پایین ترین حد ممکن خواهد بود و شامل هزینه تحقیقات و توسعه، نمی شود. دولتهای فاقد تسلیحات هسته ای وارده در

←

تصمیم کنفرانس بازنگاری، پیش بینی کرده است. (۴۰) علاوه بر تعهد عدم مبادرت به آزمایشهای صلح آمیز و نظامی، تصویب این معاهده هر گونه مشارکت، همکاری و تشویق این گونه آزمایشها را ممنوع می سازد. (۴۱) این در حالی است که بند ۱۳ ماده ۴ معاهده می گوید مقررات این معاهده بایست به نحوی اجرا شود که مانع از پیشرفت اقتصادی و فن آوری دول عضو برای توسعه بیش تر کاربرد انرژی اتمی برای مقاصد صلح آمیز نگردد و جالب اینکه طبق NPT نیز انتقال تکنولوژی صلح آمیز هسته ای مجاز دانسته شده و از طرف دیگر تمامی کشورهای هسته ای از آن بهره برده اند و آزمایشهای مربوطه را نیز انجام داده اند، ولی حالا کشورهای غیرهسته ای از این مسئله محروم می شوند. در نتیجه می توان گفت که نوعی تبعیض در این رابطه در معاهده مشاهده می شود.

مسئله مهم دیگر اینست که CTBT به منظور جلوگیری از هرگونه آزمایش انفجاری هسته ای ایجاد شده است. در ماده یک معاهده نیز این هدف به عنوان تعهد اساسی و بنیادین کشورهای عضو یاد شده است. با دستیابی کشورهای هسته ای به تکنولوژیهای پیشرفته ای که بدون انفجار و از طریق شبیه سازیهای کامپیوتری قادر به تست سلاحهای هسته ای خود شدند، بدون اینکه معاهده را نقض نمایند، در واقع تعهد اساسی معاهده نقض شده است

و این معاهده را به ابزاری برای کنترل کشورهای غیرهسته‌ای درآورده است.

۲-۳- سازمان معاهده

بر اساس ماده ۲ معاهده، به منظور حصول اطمینان از اجرای مقررات معاهده و جهت مشورت و همکاری میان دول عضو، تأسیس سازمانی تحت عنوان «سازمان منع جامع آزمایشهای هسته‌ای»^(۴۲) در نظر گرفته شده است. بر اساس بند ۴ ماده ۲ معاهده، سازمان دارای سه رکن اصلی کنفرانس دولتهای عضو،^(۴۳) شورای اجرایی^(۴۴) و دبیرخانه فنی^(۴۵) خواهد بود. بر همین اساس، دبیرخانه فنی، مرکز داده‌های بین‌المللی^(۴۶) را نیز در بر خواهد گرفت.

از آنجا که تأسیس سازمان CTBT به لازم‌الاجرا شدن این معاهده موكول شده است، کشورهای امضاکننده CTBT در ۱۹ نوامبر ۱۹۹۶ قطعنامه‌ای^(۴۷) را تصویب کردند که بر اساس آن، ضمن تأکید بر تأسیس سریع و مؤثر سازمان CTBT، در ابتدا یک کمیسیون مقدماتی^(۴۸) را ایجاد نمایند.^(۴۹)

کمیسیون مقدماتی دو وظیفه دارد:

- الف- انجام مقدمات لازم برای اجرای مؤثر CTBT به ویژه سیستم نظارت و تأیید.
  - ب- انجام مقدمات لازم برای تمهید اولین اجلاس کنفرانس دولتهای عضو معاهده.
- کمیسیون مقدماتی دارای دو رکن اصلی است: مجمع عمومی^(۵۰) که به آن کمیسیون

مقدماتی نیز می‌گویند و دبیرخانه فنی موقت.^(۵۱) کمیسیون مقدماتی در ۳ مارس ۱۹۹۷، آقای ولفگانگ هافمن^(۵۲) (نماینده اسبق دائم آلمان نزد کنفرانس خلع سلاح در ژنو) را به عنوان دبیر اجرایی خود منصوب کرد.

دبیرخانه فنی موقت دارای ۵ بخش است: اداری، حقوقی و روابط خارجی، بازرسی در محل، مرکز داده‌های بین‌المللی و سیستم نظارت بین‌المللی.^(۵۳) کمیسیون مقدماتی همچنین دارای سه رکن فرعی نیز می‌باشد:^(۵۴)

- الف- گروه کاری A: امور حقوقی، اداری و بودجه.
- ب- گروه کاری B: امور نظارت و بازرسی معاهده.
- ج- گروه مشورتی امور مالی، بودجه و دیگر موضوعات مربوطه اداری.

۲-۴- اقدامات اجرای ملی^(۵۵)

ماده ۳ معاهده، اقدامات ملی جهت اجرای معاهده را به شرح ذیل بر شمرده است:

- الف- هر دولت عضوی موظف است اشخاصی حقیقی و حقوقی واقع در قلمرو تحت صلاحیت یا حوزه تحت کنترل خود را از انجام هر گونه اقدامی که به موجب معاهده منع شده است، باز دارد و همچنین اشخاص حقیقی تبعه خود را از انجام این قبیل اقدامات در هر جامع نماید.
- ب- تأسیس یک مرجع ملی به عنوان نقطه

این پیمان باید بتوانند در چارچوب یک توافق یا توافقات خاص بین المللی و از مجرای یک نهاد مناسب بین المللی که دولتهای فاقد تسلیحات هسته‌ای نمایندگان کافی در آن داشته باشند، به این مزایا دست یابند. مذاکرات در این زمینه باید پس از اجرائی شدن این پیمان، در نزدیک‌ترین زمان ممکن آغاز شود. دولتهای فاقد تسلیحات هسته‌ای وارده در این پیمان که چنین تمایلی داشته باشند، همچنین می‌توانند از طریق توافقات دو جانبه به این مزایا دست یابند.

○ ماده VI

تمام هم پیمانان متعهد می‌شوند، مذاکرات به منظور توقف مسابقه سلاحهای هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای و انعقاد پیمانی جهت خلع سلاح کامل و عام با مقررات دقیق و مؤثر را با حسن نیت و در اسرع وقت آغاز کنند.

○ ماده VII

هیچ نکته‌ای در این پیمان، ناقض حق هر گروه از دولتهایی که به منظور حصول اطمینان از عدم وجود سلاحهای هسته‌ای در قلمروی خود وارد پیمانهای منطقه‌ای شوند، نخواهد بود.

○ ماده VIII

۱- هر یک از هم پیمانان می‌توانند اصلاحیه‌ای را به منظور اعمال در این پیمان، پیشنهاد کنند. متن هرگونه اصلاحیه‌ای باید به دولتهای امانتدار تحویل داده شود و این متن توسط آنان بین تمام هم پیمانان، توزیع خواهد شد. در صورت درخواست یک سوم هم پیمانان یا بیشتر، دولتهای امانتدار باید کنفرانسی را تشکیل داده و از تمام هم پیمانان برای شرکت در آن و بررسی اصلاحیه، دعوت به عمل آورند.

۲- هرگونه اصلاحیه در این پیمان باید به تأیید اکثریت هم پیمانان، از جمله تمام دولتهای دارای تسلیحات هسته‌ای وارده در این پیمان و تمام هم پیمانانی که در زمان توزیع متن اصلاحیه عضو هیئت رئیسه آژانس بین المللی انرژی اتمی بوده‌اند، برسد. زمان اجرائی

←

اصلی تماس دولت با سازمان و دیگر دولتهای عضو.

۲-۵- سیستم نظارت و تأیید معاهده^(۵۶)

به منظور نظارت و تأیید پایبندی به معاهده، سیستم نظارت و تأیید متشکل از ارکان ذیل طبق ماده ۴ معاهده ایجاد می‌گردد:

الف- سیستم نظارت بین المللی:^(۵۷) این

سیستم تحت اداره دبیرخانه فنی قرارداد و توسط مرکز داده‌های بین المللی نیز حمایت می‌شود و شامل ۴ شبکه ایستگاههای نظارت لرزه‌ای^(۵۸) (۱۷۰ ایستگاه)، ایستگاههای

نظارت از طریق ذرات هسته‌ای^(۵۹) (۸۰)

ایستگاه و ۱۶ آزمایشگاه، ایستگاههای

نظارت آبی - صوتی^(۶۰) (۱۱ ایستگاه) و

ایستگاههای نظارت مادون صورت^(۶۱) (۶۰)

ایستگاه) می‌باشد. علاوه بر این ابزارهای

فنی ملی مورد تأیید دبیرخانه فنی نیز این

ایستگاهها را در کار جمع‌آوری داده‌ها

کمک می‌کنند. در مورد این سیستم ذکر

توضیحات زیر ضروری است:

○ مشکلات موجود در سیستم نظارت

بین المللی: تجهیزات سیستم نظارت

بین المللی و ایستگاههای مربوط می‌توانند

اطلاعات غیر مرتبط با معاهده را از قلمرو

کشورهای عضوبه مرکز داده‌های بین المللی

در وین منتقل نمایند. از طرف دیگر، به دلیل

پیشرفت کشورهای هسته‌ای و دستیابی

هسته‌ای پرتوزا (رادیونوکلاید) در قلمرو رژیم صهیونیست نیست، عملاً قلمرو ارضی و جوی رژیم مزبور خارج از نظارت مداوم و دقیق بین‌المللی قرار می‌گیرند، علاوه بر این اسرائیل به عنوان میزبان یک آزمایشگاه رادیونوکلاید، بررسی کننده نمونه‌هایی که توسط ایستگاههای نظارتی هسته‌ای مستقر در منطقه تهیه و جمع‌آوری می‌گردد، خواهد بود.

بنا بر اعترافات «سیدنی درل» استاد دانشگاه استانفورد آمریکا و مشاور امنیتی سازمان سیا از سال ۱۹۶۰ تاکنون طی مقاله‌ای در نیویورک تایمز مورخ ۱۹۹۷/۶/۲ (۱۳۷۷/۳/۱۹) شبکه ایستگاههای نظارتی CTBT که در قلمرو کشورهای امضاء کننده آن پراکنده و مستقر خواهند شد، مکمل سرویسهای جاسوسی آمریکا در رابطه با جمع‌آوری اطلاعاتی به منظور ممانعت از انجام آزمایشات هسته‌ای توسط کشورهای دیگر به شمار می‌روند.

○ امکان سوء استفاده از تجهیزات ملی کمکی: در معاهده آمده است که کشورهایی که دارای تجهیزات ملی کمکی مورد تأیید دبیرخانه فنی سازمان معاهده هستند می‌توانند داده‌های تکمیلی به دبیرخانه فنی و یا مرکز داده‌های بین‌المللی ارائه دهند. بحثی که در اینجا هست، اینست که عمدتاً کشورهای هسته‌ای و پیشرفته دارای این

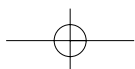
آنان به شیوه‌های جدید آزمایش سلاحهای هسته‌ای خود بدون نیاز به انفجار (از طریق شبیه‌سازهای کامپیوتری)، این ایستگاهها قادر به کشف و ردیابی این آزمایشها نیستند.

○ عدم چینش صحیح شبکه سیستم نظارت بین‌المللی و امکان سوء استفاده از آنها: این سیستم مرکب از ۳۲۱ ایستگاه فنی و ۱۶ آزمایشگاه می‌باشد که در سراسر جهان به صورت یک شبکه پراکنده می‌باشد.

با مقایسه ایستگاههای پیش‌بینی شده برای رژیم صهیونیستی می‌توان به یک طرح از قبل تعیین شده که هدف آن بازگذاشتن هرچه بیشتر دست اسرائیل است، پی‌بریم. طبق معاهده برای اسرائیل فقط ۲ ایستگاه لرزه‌نگاری فرعی (کمکی) و همچنین یک آزمایشگاه رادیونوکلاید (هسته‌ای) در نظر گرفته شده است. تفاوت ایستگاههای فرعی لرزه‌نگاری با ایستگاههای اصلی در این است که این ایستگاهها فعالیت مداوم نداشته و الزامی به ارسال غیرمنقطع اطلاعات توسط آنها به مرکز داده‌های بین‌المللی در کار نیست.

با توجه به اینکه خبری از استقرار ایستگاههای لرزه‌نگاری اصلی که مداوم و لاینقطع به ارسال اطلاعات به مرکز داده‌های بین‌المللی مشغول خواهند بود و همچنین ایستگاههای مادون صوت و

۹۶

شدن اصلاحیه برای هر دولتی که اسناد تصویب آن را تسلیم کرده، از هنگامی خواهد بود که اکثریت هم پیمانان، از جمله تمام دولتهای دارای تسلیحات هسته‌ای وارده در این پیمان و تمام هم پیمانانی که در زمان توزیع متن اصلاحیه عضو هیئت رئیسه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بوده‌اند، اسناد تصویب آن را تسلیم کرده باشند. پس از آن، زمان اجرائی شدن اصلاحیه برای هر هم پیمان دیگر از زمان تسلیم اسناد تصویب آن خواهد بود.

۳- پنج سال پس از اجرائی شدن این پیمان، کنفرانسی از هم پیمانان باید در شهر ژنو واقع در سوئیس به منظور مرور عملکرد آن و با هدف حصول اطمینان از اینکه اهداف مذکور در مقدمه و مقررات پیمان، مورد اجرا قرار گرفته‌اند، برگزار شود. پس از آن، هر پنج سال یک بار اکثریت هم پیمانان می‌توانند باتسلیم درخواست خود به دولتهای امانتدار، خواستار برگزاری کنفرانس دیگری به منظور بررسی عملکرد پیمان شوند.

○ ماده IX

۱- این پیمان باید برای امضای تمام دولتها، آماده باشد. هر دولتی که پیش از اجرائی شدن آن طبق پاراگراف سوم این ماده، آن را امضا نکرده باشد، می‌تواند در هر زمان دیگری به آن ملحق شود.

۲- نفوذ این پیمان مشروط به تصویب آن توسط دولتهای امضاکننده خواهد بود. اسناد تصویب آن و اسناد الحاق به آن باید نزد دولتهای بریتانیا، اتحاد جماهیر شوروی (سابق) و ایالات متحده آمریکا که بدین وسیله به عنوان دولتهای امانتدار تعیین می‌شوند، به ودیعه گذاشته شود.

۳- این پیمان، پس از تصویب آن توسط دولتهایی که به عنوان امانتدار تعیین شده‌اند و تصویب آن توسط چهل دولت دیگر امضاکننده این پیمان و تسلیم اسناد تصویب آنها، وارد اجرا خواهد شد. در این پیمان، دولتهای دارای تسلیحات هسته‌ای به دولتهایی گفته می‌شود که پیش از اول ژانویه ۱۹۶۷، مبادرت به تولید

←

تجهیزات هستند و کشورهای فاقد تکنولوژی هسته‌ای فاقد اینگونه ابزارها می‌باشند، لذا این مسئله می‌تواند سبب سوء استفاده کشورهای دارنده این ابزارها شود، به خصوص در آنجا که کشور عضوی بر طبق ابزارهای کمکی ملی می‌تواند تقاضای بازرسی محلی نماید.

ب- بازرسی محلی: (۶۲) هدف از بازرسی محلی، کشف واقعیت و روشن‌سازی در خصوص هر مسئله‌ای مربوط به پایبندی کشورها به تعهدات خود تحت معاهده می‌باشد. بر اساس معاهده، هر دولت عضو حق دارد اگر دلایل و مدارکی دال بر نقض تعهدات از سوی دولت عضو دیگری داشته باشد، از دبیرخانه فنی درخواست بازرسی از قلمرو مربوطه دولت متخلف نماید. این خصوص ذکر توضیح زیر ضروری است:

○ انجام اعمال خلاف معاهده و مأموریت توسط تیم بازرسی تحت لوای مزایا و مصونیت‌های دیپلماتیک: اعضای تیم بازرسی طبق معاهده از مزایا و مصونیت‌هایی که طبق کنوانسیون ۱۹۶۱ وین به نمایندگان دیپلماتیک داده شده، برخوردار می‌باشند. بر اساس معاهده علاوه بر اماکن زندگی، ساختمانهای اداری، مکاتبات و تجهیزات تیم بازرسی از مصونیت برخوردار می‌باشند و از کلیه حقوق گمرکی معاف

۹۸

سازمان و سایر دولتهای عضو در ایفای اقدامات اعتمادآور پردازد:

د-۱- کمک به رفع به موقع هرگونه نگرانی در مورد پایبندی به معاهده که از سو تغییر احتمالی از داده‌های مربوط به انفجارهای شیمیایی ایجاد می‌شود.

د-۲- کمک به تنظیم ایستگاههایی که بخشی از شبکه‌های اصلی سیستم نظارت بین‌المللی را تشکیل می‌دهند.

درخصوص داده‌های مربوط به انفجارهای شیمیایی ذکر توضیح زیر ضروری است:

○ امکان سوء استفاده از ارسال اطلاعات مربوط به کلیه انفجارات شیمیایی: بر اساس بندهای ۱ و ۲ بخش سوم پروتکل، کشورهای عضو متعهد به موارد ذیل می‌شوند:

الف- اطلاع هرگونه انفجار شیمیایی با استفاده از مواد منفجره‌ای معادل ۳۰۰ تن تی ان تی یا بیش‌تر به عنوان یک انفجار مستقل در هر نقطه از سرزمین تحت کنترل به دبیرخانه فنی به صورت داوطلبانه.

ب- ارسال اطلاعات مربوط به کاربرد ملی و کلیه انفجارات شیمیایی دیگری که معادل بیش از ۳۰۰ تن تی ان تی است به دبیرخانه فنی به طور داوطلبانه و روز آمد نمودن آنها در فواصل یکسان.

طبق معاهده، ارسال اطلاعات مزبور باید حاوی جزئیاتی پیرامون مکان، زمان، مقدار

می‌باشند. بر این اساس بازرسان سازمان معاهده به راحتی قادرند تحت پوشش وظایف محوله، تجهیزات مورد نظر جهت جاسوسی را به کشور وارد و بدون دغدغه به ثبت و ارسال اطلاعات پردازند و چون در این زمینه مصونیت دارند امکان بررسی کارکرد آنها وجود ندارد. تیم بازرسی همچنین می‌تواند جهت ارتباط با دبیرخانه فنی سازمان معاهده از سیستم رمز استفاده نماید که در این صورت نمی‌توان نوع اطلاعاتی را که ارسال می‌نماید، تعیین کرد و مشخص نیست اطلاعاتی را که ارسال می‌نماید در راستای مفاد معاهده و سیستم نظارت می‌باشد یا اینکه اطلاعات دیگری را شامل می‌شود.

ج- مشاوره و رفع ابهام:^(۶۳) دولتهای عضو معاهده باید تمام تلاش خود را به کار گیرند تا هر مسئله‌ای که ممکن است موجب نگرانی از نقض احتمالی تعهدات اصلی معاهده گردد را روشن و نسبت به حل آن در میان خود یا به کمک سازمان اقدام نمایند. دولت عضوی که مستقیماً درخواست ارائه توضیحی از سوی دولت عضو دیگر دریافت می‌کند، باید حداکثر ظرف ۴۸ ساعت مبادرت به ادای توضیح نماید.

د- اقدامهای اطمینان‌آور:^(۶۴) هر دولت عضوی به خاطر اهداف ذیل متعهد می‌شود که به صورت داوطلبانه به همکاری با

و انفجار سلاح هسته ای یا هرگونه ابراز انفجار هسته ای دیگر کرده اند.

۴- درخصوص دولتهایی که اسناد تصویب و الحاق آنها به پیمان، پس از اجرائی شدن این پیمان، تسلیم می شود، تاریخ اجرای آن از تاریخ تسلیم اسناد تصویب و الحاق خواهد بود.

۵- دولتهای امانتدار باید تمام دولتهای امضاءکننده و ملحق شده به پیمان را از تاریخ هر امضاء، تاریخ تسلیم اسناد تصویب یا الحاق، تاریخ اجرائی شدن این پیمان و تاریخ دریافت درخواست برای تشکیل کنفرانس یا هر مورد دیگر، بلافاصله مطلع سازند.

۶- این پیمان باید توسط دولتهای امانتدار و در تطابق با ماده ۱۰۲ منشور ملل متحد، به ثبت برسد.

○ ماده X

۱- هر دولتی باید حق داشته باشد در اجرای حاکمیت ملی خود در صورتی که احساس کند موارد فوق العاده ای در رابطه با موضوعات این پیمان، منافع حیاتی کشورش را به مخاطره انداخته است، از پیمان خارج شود. در این صورت باید سه ماه پیش از خروج، به تمام هم پیمانان و شورای امنیت سازمان ملل متحد اطلاع دهد. در چنین اطلاعیه ای باید موارد فوق العاده ای که از نظر آن کشور منافع حیاتی اش را به مخاطره انداخته نیز ذکر شود.

۲- بیست و پنج سال پس از اجرائی شدن این پیمان، باید کنفرانسی تشکیل شود تا درخصوص اجرای نامحدود آن، یا تمدید آن برای دوره یا دوره های دیگر، تصمیم گیری شود. تصمیم اتخاذ شده در این مورد با رأی اکثریت هم پیمانان، نافذ خواهد بود.

○ ماده XI

این پیمان، متن انگلیسی، روسی، فرانسه، اسپانیولی و چینی آن که همگی از اعتبار یکسانی برخوردارند، در آرشیو دولتهای امانتدار محفوظ خواهند بود. نسخه های تأیید شده این پیمان، باید توسط دولتهای امانتدار به دولتهای امضاءکننده و ملحق شده به آن ارسال شود.

و نوع مواد منفجره مورد استفاده، ترتیبات و هدف از انفجار و هرگونه جزئیات بیش تر در این رابطه باشد.

ارسال حجم وسیع از این اطلاعات غیرمرتبط (البته تنها بهانه برای ارسال این اطلاعات تحت معاهده همان تفکیک و تمیز این انفجارات از انفجارات هسته ای است) مطمئناً مورد سوءاستفاده قرار خواهد گرفت.

۲-۶- اقدامات مربوط به اصلاح وضعیت و

تضمین پایبندی

طبق ماده ۵ معاهده، کنفرانس دولتهای عضو، مسئول حصول اطمینان از پایبندی به معاهده و اصلاح هر گونه وضعیت متعارض با آن، می باشد. در این خصوص، سه وضعیت جهت اقدامات کنفرانس پیش بینی شده است:

الف- تصمیم گیری نسبت به تهدید یا تعلیق حقوق و امتیازات دولت عضوی که خواسته کنفرانس یا شورای اجرایی را نسبت به اصلاح وضعیتی که موجب بروز مشکلاتی در التزام وی به مقررات نشده، اجابت نکنند.

ب- پیشنهاد انجام اقدامات دسته جمعی منطبق بر حقوق بین المللی به دولتهای عضو، در صورت نقض تعهدات اساسی معاهده توسط هر یک از دولتهای عضو.

ج- اطلاع مسئله از جمله اطلاعات و

تصمیمات مربوط به سازمان ملل متحد.

۷-۲- لازم الاجراء شدن معاهده

طبق ماده ی ۱۴ معاهده، CTBT ۱۸۰ روز پس از تاریخ واگذاری اسناد تصویب توسط کلیه دولتهای نام برده شده در ضمیمه شماره ۲ معاهده^(۶۵) لازم الاجرا خواهد شد و اگر معاهده تا سه سال پس از تاریخ افتتاح برای امضاء لازم الاجرا نشود، باید کنفرانسی از دولتهای تصویب کننده معاهده تشکیل و میزان تحقق شرط فوق را بررسی و اقداماتی را که طبق حقوق بین الملل برای سرعت بخشیدن به فرآیند تصویب و کمک به لازم الاجراء شدن فوری معاهده می توان انجام داد، پیش بینی و با اجماع در مورد آنها تصمیم گیری نماید. برای لازم الاجراء شدن معاهده چالشهایی به شرح زیر وجود دارد:

○ آزمایشهای هسته ای هند و پاکستان و تأثیر منفی آنها بر CTBT: یکی از چالشهای CTBT، آزمایشهای هسته ای هند و پاکستان است. ۱۸ ماه بعد از ایجاد کمیسیون مقدماتی CTBT، در حالی که کشورهای امضاء کننده این معاهده در صدد انجام اقدامات ضروری برای اجرای مؤثر معاهده بودند، هند و پاکستان در فواصل نزدیک به هم چندین انفجار هسته ای انجام دادند. این آزمایشها بر دورنمای خلع سلاح هسته ای و لازم الاجراء شدن CTBT تأثیر منفی داشته اند.

○ عدم تصویب معاهده توسط آمریکا: علی رغم اینکه گروه کاری CTBT در کاخ سفید و دیگر نهادهای مربوطه آمریکا با ذکر برخی دلایل این معاهده را به نفع منافع ملی آمریکا دانسته اند و حتی کلینتون نیز در سال ۱۹۹۷ به سنا اعلام داشت که می توان تحت یک CTBT و بدون آزمایش، ایمنی و قابل اعتماد بودن سلاحهای هسته ای را تضمین نمود، سنا ی آمریکا این معاهده را تصویب نکرد.

○ چالش عمده بر سر راه لازم الاجراء شدن معاهده: بند ۱ ماده ۱۴ مقرر می دارد که CTBT، ۱۸۰ روز پس از تحویل اسناد تصویب تمامی کشورهایی که در ضمیمه ۲ معاهده آمده اند (۴۴ کشور)، لازم الاجراء می شود و در هر صورت این مسئله زودتر از ۲ سال از باز شدن معاهده برای امضاء نخواهد بود. با نگاهی به وضعیت ۴۴ کشوری که تصویب معاهده توسط آنها برای لازم الاجراء شدن CTBT ضروری است، مشخص می شود که هنوز راهی طولانی برای این مسئله در پیش است. از بین این ۴۴ کشور، کشورهایی مثل هند و پاکستان و کره شمالی حتی معاهده را امضاء نکرده اند و آمریکا و چین نیز معاهده را هنوز تصویب نکرده اند، با این وجود مسئله لازم الاجراء شدن، طبق بند ۱ ماده ۱۴ با ابهامات بسیاری روبرو است. اما از طرف دیگر، بند ۲ ماده ۱۴ مقرر

می‌دارد که اگر معاهده تا ۳ سال پس از باز شدن برای امضاء لازم الاجرا نشد، این معاهده باید کنفرانسی از کشورهای امضاء کننده معاهده که اسناد تصویب خود را تحویل نموده‌اند بنا به تقاضای اکثریت آنها تشکیل دهد. این کنفرانس تحقق بند ۱ ماده ۱۴ را بررسی می‌کند و در صورت عدم تحقق مفاد بند ۱ ماده ۱۴، کنفرانس باید با اجماع اقداماتی را که سازگار با حقوق بین‌المللی است جهت تسریع در تصویب یا لازم‌الاجرا شدن معاهده اتخاذ نماید. لازم به توضیح است که تاکنون سه کنفرانس در این زمینه در سالهای ۱۹۹۹، ۲۰۰۱، ۲۰۰۳ برگزار شد و نتایج خاصی را در برداشت. در این کنفرانسها بر لزوم تصویب CTBT توسط کشورهای تأکید شده است.^(۶۶)

است. البته اخیراً رژیم صهیونیستی در سازمان ملل در گروه جغرافیایی اروپای غربی قرار گرفته است، ولی این گروه و رژیم صهیونیستی همچنان در عضویت آن در گروه مزا پافشاری می‌کنند.

○ **عدم جامعیت ضمیمه دوم معاهده (۴۴) دولت دارای راکتور هسته‌ای:** ضمیمه دوم معاهده جامع نیست و کلیه کشورهایی را که دارای قابلیت‌های در زمینه هسته‌ای هستند را شامل نشده است. به عنوان مثال، اسم عراق در این ضمیمه وجود ندارد و این در حالی است که برابر گزارشها و سوابق موجود از بازرسان سازمان ملل، این کشور دارای برنامه سلاحهای هسته‌ای بوده است.

۲-۸- مدت معاهده

طبق ماده ۹ مدت اعتبار معاهده نامحدود است و هر دولت عضو نیز حق دارد تصمیم بگیرد تا چنانچه ببیند حوادث غیرعادی مربوط به این معاهده منافع عالی‌اش را به مخاطره انداخته، برای اعمال حاکمیت ملی از این معاهده کناره‌گیری نماید.

CTBT مکمل معاهده منع گسترش سلاحهای هسته‌ای (NPT) است و به حفظ فاصله علمی و تکنولوژیک در زمینه هسته‌ای بین غرب و دیگر کشورهای کمک می‌کند. مدت اعتبار این معاهده نامحدود است و به عبارتی دیگر مسیری که در کنفرانس ۱۹۹۵ بازنگری NPT دنبال شده

○ **گروه جغرافیایی رژیم صهیونیستی در معاهده:** چالش سوم CTBT، گروه جغرافیایی رژیم صهیونیستی است. طبق بند ۲۸ ماده ۱۱ معاهده، کشورها در گروههای جغرافیایی مختلف فهرست شده‌اند و رژیم صهیونیستی نیز در گروه «مزا»^(۶۷) جای داده شده است. اکثر کشورهای عضو این گروه، اعتراضات شدیدی را نسبت به این امر ابراز داشته‌اند و از این رو این گروه تاکنون رسماً تشکیل نشده است. لازم به توضیح است که این رژیم تاکنون عضو هیچیک از گروههای جغرافیایی نبوده

جایگزینهای تهدید شوروی علیه امنیت ملی آمریکا شده است.

ج- توجه جهانی به توقف تکثیر و آزمایشهای مربوط.

د- با منع آزمایشات هسته ای آمریکایی تواند اولویت و برتری تکنولوژی خود را در این زمینه در مقایسه با دیگر کشورهای هسته ای حفظ کند.

ه- آمریکا بعد از روشن شدن تلاش عراق برای ساختن سلاح هسته ای پس از جنگ این کشور با کویت و تلاشهای مشکوک کره شمالی و تمایل دیگر کشورهای جهان سوم برای کسب سلاح هسته ای نگران اشاعه هسته ای بوده و CTBT را اهرمی برای تقویت و بقای NPT می داند.

و- از همه مهم تر اینکه آمریکا به دلیل تکامل و تثبیت تکنولوژی هسته ای خود، دیگر نیازی به آزمایشات هسته ای ندارد.

در این رابطه باید افزود که به دنبال دستیابی آمریکا به تکنولوژی شبیه سازی کامپیوتری و انجام آزمایشهای هسته ای با استفاده از کامپیوتر که این کشور را از لحاظ تکنولوژی هسته ای نسبت به رقبای خود در موقعیت برتری قرار می داد، منع جامع آزمایشهای هسته ای را در اولویت برنامه های هسته ای خود قرار داد و لذا می کوشد تا دولتهای هسته ای را وادار سازد تا انتخاب صفر^(۶۸) را برای انجام آزمایشهای هسته ای سرلوحه خود سازد. رئیس جمهوری

و آن را برای مدت زمان نامحدود تمدید کردند، در CTBT نیز دنبال شده است و این یک پیروزی عظیم برای کشورهای هسته ای است.

۲-۹- حق شرط در معاهده

طبق ماده ۱۵ نیز، موارد و ضوابط CTBT نباید در معرض تحفظ (حق شرط) قرار گیرند. CTBT تحفظ ناپذیر است. یعنی اینکه کشورهایی که این معاهده را به تصویب می رسانند، نمی توانند با حق شرط برخی از مواد معاهده را نپذیرند و از متعهد گشتن به آنها مستثنی شوند و در واقع معاهده تمام و کمال بر آنان لازم الاتباع خواهد بود. این به این معنی است که حتی موادی که در مغایرت با منافع و امنیت ملی کشوری است، با این وجود لازم الاجرا خواهد بود.

۳- بررسی مواضع آمریکا در مورد CTBT

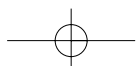
۳-۱- عوامل توجه آمریکا به انعقاد CTBT

تا قبل از پایان جنگ سرد، آمریکا نیز به مانند دیگر کشورهای هسته ای درگیر مسابقه تسلیحاتی، گسترش کیفیت و کمیت سلاحهای هسته ای و آزمایش این سلاحها بود. اما پس از جنگ سرد بنا به دلایل ذیل، توجه آمریکا به انعقاد معاهده ای در زمینه منع جامع آزمایشهای هسته ای معطوف گردید. این دلایل عبارتند از:

الف- پایان جنگ سرد بین آمریکا و شوروی.

ب- توجه به تکثیر سلاحهای هسته ای و دیگر سلاحهای کشتار جمعی، یکی از

۱۰۲

وقت آمریکا نیز در راستای همین سیاست در ۱۱ اوت ۱۹۹۵ تصمیم خود را مبنی بر خاتمه آزمایشهای هسته‌ای اعلام کرد. همان طوری که اشاره شد، عدم نیاز آمریکا به آزمایشهای هسته‌ای یکی از مهم‌ترین دلایل توجه این کشور به انعقاد CTBT می‌باشد. در این رابطه به شواهد ذیل اشاره می‌شود:

الف- کلینتون در قسمتی از نامه خود به سنا برای تصویب CTBT می‌گوید: «من به وسیله وزیر انرژی و مسئولین آزمایشگاههای هسته‌ای مان مطمئن شدم که می‌توانیم چالشهای حفظ سیاست بازدارندگی مان تحت یک CTBT را بدون آزمایش هسته‌ای برطرف کنیم. من با مشورت کنگره آماده عقب نشینی و خروج از CTBT تحت شرط حفظ منافع عالی ملی به منظور انجام هر گونه آزمایش لازم که اطمینان در ایمنی یا قابل اعتماد بودن سلاحهای هسته‌ای را حاصل نماید، هستم.»^(۶۹)

۲-۳- آیا آمریکا از CTBT نفع می‌برد؟

الف- آمریکا در تکنولوژی سلاحهای هسته‌ای نسبت به دیگر کشورها برتری دارد. آمریکا انواع سلاحهای هسته‌ای را با اهداف نظامی آزمایش کرده است و دیگر نیازی به توسعه بیشتر این سلاحها از طریق آزمایش ندارد. مضافاً اینکه این معاهده از گسترش سلاحهای هسته‌ای به دیگر کشورها نیز جلوگیری می‌کند.^(۷۵)

ب- صرف نظر از CTBT، آمریکا به نظارت بر فعالیتهای هسته‌ای دیگر کشورها مثل هند و پاکستان ادامه خواهد داد. اما با CTBT آمریکا به بیش از ۳۰۰ ایستگاه نظارت در سراسر جهان دست خواهد یافت که حتی این ایستگاهها در جنوب آسیا نیز هست. با تصویب معاهده توسط آمریکا و لازم الاجراء شدن آن، آمریکا همچنین قادر به بازرسی محلی خواهد بود. توانایی آمریکا برای کشف و شناسایی انفجارات هسته‌ای مخفی با CTBT بهتر خواهد بود تا بدون آن.^(۷۶)

ج- گروه کاری CTBT کاخ سفید بنا به دلایل

الف- کلینتون در قسمتی از نامه خود به سنا برای تصویب CTBT می‌گوید: «من به وسیله وزیر انرژی و مسئولین آزمایشگاههای هسته‌ای مان مطمئن شدم که می‌توانیم چالشهای حفظ سیاست بازدارندگی مان تحت یک CTBT را بدون آزمایش هسته‌ای برطرف کنیم. من با مشورت کنگره آماده عقب نشینی و خروج از CTBT تحت شرط حفظ منافع عالی ملی به منظور انجام هر گونه آزمایش لازم که اطمینان در ایمنی یا قابل اعتماد بودن سلاحهای هسته‌ای را حاصل نماید، هستم.»^(۶۹)

ب- در فوریه ۱۹۹۸ مدیران سه آزمایشگاه سلاح هسته‌ای آمریکا- دکتر جان براون از آزمایشگاه لوس آلاموس،^(۷۰) دکتر بروس تارترا از لیورمور^(۷۱) و دکتر پاول رابینسون از سانديا^(۷۲)- تأکید کردند که: «ما مطمئنیم که برنامه نظارت بر ذخایر پایه دانش^(۷۳) ما را قادر خواهد ساخت که بازدارندگی هسته‌ای آمریکا را بدون هیچ آزمایش هسته‌ای حفظ کنیم.» مدیران مزبور در ژوئن ۱۹۹۹

مخالفان CTBT در سنا که از جمهوری خواهان می باشند، سه اعتراض اساسی به این معاهده وارد کردند:

الف- سلاحهای هسته ای جدید برای پی بردن به قابلیت اعتمادپذیری و کیفیت کاری آنها نیاز به آزمایش دارند.
ب- ذخایر موجود هسته ای نیز نیاز به آزمایش دارند.

ج- عدم قابلیت سیستم نظارتی معاهده.^(۷۸)
تحت CTBT، کشورهای هسته ای عضو از بسیاری از امکاناتی که در دسترس آمریکاییهاست، محروم خواهند شد، بنابراین آمریکا می تواند حتی سلاحهای هسته ای جدیدتری نیز بسازد، زیرا ابزارهای تحقیقات و فناوری لازم را دارد. این معاهده مانع رسیدن کشورهای هسته ای دیگر به سطح آمریکا می گردد. کشور چین که تاکنون ۴۵ آزمایش هسته ای انجام داده است، حتی اگر جزئیات و اطلاعات ساخت کلاهکهای Trident ۸۸ W- (نوعی سلاح هسته ای تقویت شده) را داشته باشد، بدون انجام آزمایشات هسته ای نمی تواند چنین سلاحهایی را بسازد و ذخیره نماید.^(۷۹)

ذیل این معاهده را به نفع منافع و امنیت ملی آمریکا دانسته است:^(۷۷)

○ به آمریکا اجازه حفظ یک بازدارندگی هسته ای ایمن و قابل اعتماد را خواهد داد، چرا که آمریکا با یک ذخیره ثابت و آزمایش شده وارد CTBT خواهد شد.
○ توسعه سلاحهای هسته ای پیشرفته تر را توسط قدرتهای هسته ای اعلام شده محدود می کند.

○ تواناییهای هسته ای و توسعه سلاحهای هسته ای کشورهای یاغی را محدود می کند.

○ توانایی آمریکا برای کشف آزمایشهای انفجاری هسته ای را بهبود می بخشد.

○ تصویب CTBT توسط آمریکا و دیگر کشورها در انجام آزمایشهای هسته ای توسط کشورهایی که این معاهده را امضاء نمی کنند، محدودیت ایجاد خواهد کرد.

○ تصویب CTBT توسط آمریکا سبب تشویق دیگر کشورها در تصویب آن خواهد شد.

۳-۳- عدم تصویب CTBT توسط سنا

با وجود اینکه آمریکا بانی اصلی این معاهده بود، سنای آمریکا با ۵۱ رأی مخالف در مقابل ۴۸ رأی موافق به پیوستن آمریکا به این معاهده رأی منفی داد. جهت تصویب این معاهده در سنای آمریکا به ۶۷ رأی مثبت نیاز می باشد.

فرجام

۱- موضوع منع جامع آزمایشهای هسته ای، قریب به ۵۰ سال است که مطرح می باشد، ولی از آنجا که کشورهای هسته ای به انجام آزمایشهای انفجاری احساس نیاز می کردند، در

انعقاد معاهده‌ای در این زمینه تعجیل نکردند و فقط پس از پایان جنگ سرد بود که با دستیابی به تکنولوژی‌هایی که بدون آزمایش انفجاری توانستند به قابل اعتماد بودن سلاح‌های هسته‌ای خود پی ببرند، حاضر به مذاکره در مورد CTBT شدند. معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای حاصل تلاش قدرتهای بزرگ به رهبری آمریکا در شرایط خلأ قدرت جهانی به واسطه عدم حضور یکی از دوبروک عمده جهانی (شوروی) می‌باشد.

۲- در دوران جنگ سرد تعامل میان دو ابر قدرت شرق و غرب در قالب استراتژی‌های مشترکی که بیش تر ناظر بر نظام‌های بین‌المللی کنترل صادرات مواد هسته‌ای بود، شکل گرفت. در این دوران دو ابر قدرت به همراه متحدان اروپایی خود درصدد ایجاد نوعی انحصار هسته‌ای بوده تا ضمن برخورداری از دانش و تکنولوژی هسته‌ای و ارتقاء آن، با هر گرایش در سطح جهانی برای کسب تکنولوژی هسته‌ای خارج از حوزه امنیتی خود مخالفت می‌کردند. پس از فروپاشی شوروی و خلأ به وجود آمده در سطح بین‌المللی، آمریکاییان به تدوین استراتژی امنیت ملی خود براساس محیط جدید امنیت بین‌الملل پرداختند.

۳- سیاستمداران آمریکا در استراتژی امنیت ملی خود پس از جنگ سرد اعتقاد داشتند که علی‌رغم پیروزی آمریکا در جنگ سرد، هنوز امنیت جهانی از طریق بی‌ثباتی‌های منطقه‌ای مورد

تهدید قرار دارد. آنها ادعا نمودند که آمریکا از طریق اشاعه و پراکندگی مداوم تسلیحات متعارف پیشرفته، موشک‌های بالستیک و سلاح‌های هسته‌ای مورد تهدید قرار گرفته است. بر این اساس مالکیت تکنولوژی‌های پیشرفته هسته‌ای توسط دولت‌های جهان سوم ممکن است موجبات تسلط قدرتهای منطقه‌ای را بر بحرانهای منطقه‌ای فراهم آورده و به کاهش نقش رهبری آمریکا منجر شود.^(۸۰) آنچه که در نظام‌های جدید امنیت بین‌المللی به رهبری آمریکا در دوران پس از جنگ سرد مشاهده می‌کنیم اینست که جهت‌گیری کنوانسیون‌های مربوط به تسلیحات و تکنولوژی هسته‌ای به صورت تبعیض‌آمیز به سوی پذیرش وضع موجود هسته‌ای می‌باشد و برای دول دیگر حقوقی قائل نیست.

۴- CTBT با هدایت آمریکا و دول غربی و در راستای امنیت این کشورها به وجود آمده است. علی‌رغم این، سنای آمریکا با وجود تأیید آژانس‌های تحقیقاتی و دفاعی این کشور مبنی بر اینکه CTBT هیچ خللی به برنامه‌های هسته‌ای آمریکا وارد نمی‌کند، این معاهده را رد کرده است! این معاهده برخلاف ظاهر آن که با هرگونه انفجار هسته‌ای (صلح جویانه و غیر صلح جویانه) مخالف است و به نوعی باعث تلقی صلح جویانه بودن آن می‌گردد، با توجه به گزینشی عمل کردن آن، به جز تقویت ساختارهای قدرت جهانی به رهبری آمریکا در قالب رهیافت نظم

نوین جهانی نتیجه دیگری ندارد. ۵- CTBT نمایانگر عمق شکاف میان شمال - جنوب در صحنه روابط بین‌المللی پس از جنگ سرد بوده و نشان می‌دهد که دول غربی به رهبری آمریکا در فضای ایجاد شده ناشی از خلأ قدرت جهانی پس از فروپاشی شوروی درصددند که هنجارهای خود را در جهان پیاده نموده و می‌کوشند از فضای به وجود آمده در جهت تثبیت ارزشها، هنجارها و منافع خود استفاده نمایند.

۶- CTBT، قادر نخواهد بود که مانع از ارتقای کیفیت سلاحهای هسته‌ای (که هدف اصلی منع جامع آزمایشها می‌باشد) گردد. بدیهی است که این معاهده مانع بزرگی بر سر راه دیگر کشورها (غیرهسته‌ای) به شمار می‌رود. ۷- جمهوری اسلامی ایران عضو معاهده منع تکثیر سلاحهای هسته‌ای (NPT) است، ولی این عضویت سودی را به ارمغان نیاورده است، چرا که یکی از اصول مهم این معاهده میسر بودن امکان استفاده صلح جویانه از انرژی هسته‌ای برای همگان است. با وجود عضویت ایران در این معاهده، تکمیل نیروگاه اتمی بوشهر که به کرات به اذعان سازمان بین‌المللی انرژی اتمی جهت مقاصد صلح‌آمیز ساخته می‌شود و بارها از آن نیز بازرسی کردند، با موانع زیادی روبرو بوده است. در این مورد آمریکا و اسرائیل به روسیه و حتی اکراین فشارهای زیادی آورده‌اند که در تکمیل این پروژه همکاری نکنند.

پانوشتها

- ۱- اصطلاحاتی مانند بازدارندگی به مثابه ابزار و تسلیحات سیاسی اند. بازدارندگی را می‌توان به شرح ذیل تعریف نمود: «اقداماتی جهت جلوگیری مخالفان در استفاده از قدرت نظامی برای دستیابی به اهداف سیاسی و ممانعت آنان از دست زدن به اقدامات مسلحانه و جلوگیری از افزایش درگیری در صورت وقوع آن».
- UN Department for Disarmament, Study on Deterrence, New York, p.12.
- در کلی‌ترین شکل، بازدارندگی به مفهوم زیر تعریف شده است: «متقاعد ساختن حریف نسبت به اینکه هزینه‌ها و یا خطرات خط مشی احتمالی او از منافع آن بیشتر است.»
- جیمز دوئرتهی و رابرت فالترگراف، نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران: نشر قومس، ۱۳۷۲، ص ۵۹۵.

هسته‌ای رادریک تاریخ نزدیک و نیز خلع سلاح هسته‌ای ادامه دهند.
۲۲- طبق ماده دو NPT، کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای متعهد می‌شوند که هیچ سلاح هسته‌ای یا سایر وسایل منفجره را دریافت و کنترل ننمایند و برای تولید این قبیل سلاحها یا وسایل، تقاضای کمک ننمایند. پاراگراف یک ماده سه نیز این کشورها را متعهد می‌سازد که تضمینهای آژانس بین‌المللی انرژی اتمی را جهت جلوگیری از انحراف انرژی هسته‌ای از استفاده صلح‌جویانه به سلاح هسته‌ای بپذیرند.

23- Threshold Test Ban Treaty (TTBT).

24- Unidir, Ibid, p. 20.

25- Ibid.

26- Peaceful Nuclear Explosion Treaty (PNET).

۲۷- کاظم غریب‌آبادی، همان، ص ۱۵۶.

۲۸- ماده پنج NPT مقرر می‌دارد که منابع بالقوه حاصل از هر گونه انجام انفجارهای صلح‌آمیز هسته‌ای را باید در دسترس کشورهای غیر هسته‌ای عضو معاهده نیز قرار گیرد. این ماده ظاهراً برای از بین بردن نابرابری بین اعضای معاهده پیش‌بینی شده بود.

29- Comprehensive Test Ban treaty (CTBT)

30- Conference on Disarmament (CD)

31- UN, **Disarmament Year book**, New York: Department for Disarmament Affairs, 1993, p. 62.

32- UNGA, Res 50/ 245, 17 Sep 1996.

۳۳- برای مطالعه در مورد متن در گردش CTBT و متون پیشنهادی ایران و استرالیا به اسناد زیر مراجعه شود:

- Rolling Text, **CD 1364**, 26 Sep 1995.

- I. R of Iran, Draf CTBT, **CD 1384**, 21 Feb 1996.

- Australia, CTBT model Treaty Text, **CD 1386**, 29 Feb.1996.

34- **Journal of Disarmament**, New York, 20 Sep 1996.

35- Unidir, **In Pursuit of a Nuclear Test Ban Treaty**, New York, 1991, pp 8-9.

۳۶- محمد رضا گل‌سرخ، ممنوعیت و محدودیت آزمایشهای هسته‌ای، پایان‌نامه دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه، ۱۳۷۲، ص ۱۲.

37- Unidir, Ibid, pp. 10-11.

38- Ibid, pp. 11-13.

39- CTBT Preparatory Commission, **CTBT Text**, Article 1.

۴۰- براساس بند ۱ ماده ۸ معاهده، ۱۰ سال پس از لازم الاجرا شدن این معاهده، یک کنفرانس بازنگری تشکیل خواهد شد، مگر آنکه اکثریت دول عضو تصمیم دیگری اتخاذ نمایند. در این کنفرانس،

بازدارندگی در روابط بین‌الملل، نوعی استراتژی است که مبتنی بر حل و فصل مسالمت‌آمیز و عدم توسل به خشونت می‌باشد، چرا که در حالت بازدارندگی، طرف دوم یا تهدید شونده می‌داند که چنانچه منافع طرف اول یا تهدید کننده را تأمین کند، هیچ گونه مجازاتی در انتظار وی نخواهد بود.

- علیرضا ازغندی و جلیل روشندل، **مسائل نظامی و استراتژیک معاصر**، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۴، ص ۲۰۵.

2- Alamogordo

3- Preparatory Commission for the CTBT, **CTBT at a Glance**, 2001, p. 1, available at: www.ctbto.org.

4- unidir, Ibid, p. 15.

5- Ibid, p. 16.

6- prohibition.

7- Suspension.

8- Non- Continuance.

9- Neutral Verification.

10- Mutual Verification.

۱۱- توافق هات لاین یک نوع سیستم ارتباطی برای کاهش جنگ هسته‌ای از طریق تبادل اطلاعات بین آمریکا و شوروی بود.

12- Partial Test Ban Treaty (PTBT).

۱۳- کاظم غریب‌آبادی، **آشنایی با معاهدات خلع سلاح و کنترل تسلیحات**، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۱، ص ۱۵۰.

۱۴- همان، ص ۱۵۱.

15- Goldblat and David Cox, **Nuclear Test: Prohibition or Limitation**, Oxford University press, 1988, p. 121.

16- Non proliferation Treaty (NPT)

17- UN, A Comprehensive Nuclear Test Ban, **Fact Sheet**, No. 37.

۱۸- کاظم غریب‌آبادی، همان، ص ۲۹.

19- IAEA, **Infcirc/ 140**, 22 April 1970, Text of the NPT, Article IX, p.4, available at: WWW.iaea.org/worldatom/document,infcirc/others/infcirc140/pdf.

۲۰- دفتر نمایندگی سازمان ملل در تهران، **ملل متحد و عدم تکثیر سلاح هسته‌ای**، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۶، ص ۵.

۲۱- طبق ماده یک NPT، کشورهای دارای سلاح هسته‌ای موافقت می‌کنند از انتقال سلاحهای هسته‌ای یا وسایل منفجره هسته‌ای به دریافت‌کننده خودداری نمایند و نیز از انتقال کنترل بر این قبیل سلاحها و وسایل منع شده‌اند. طبق ماده ۶ معاهده نیز، طرفهای دارنده سلاحهای هسته‌ای موافقت می‌کنند که با حسن نیت مذاکرات درباره اقدامات مؤثر مربوط به قطع مسابقه تسلیحات

کره جنوبی، روسیه، اسلواکی، آفریقای جنوبی اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، اوکراین، انگلستان، آمریکا، ویتنام، زئیر. ۶۶- برای مطالعه گزارش نهایی سه کنفرانس تسهیل کننده لازم الاجرای CTBT به اسناد زیر مراجعه شود:

- CTBT- Art. XIV/1999/5.
- CTBT- Art. XIV/2001/6, 15 Nov 2001.
- CTBT- Art.XIV/2003/5

۶۷- گروه خاورمیانه و جنوب آسیا Middle East and South Asia (MESA) ۶۸- Zeroyeid option یا انتخاب صفر: براساس این انتخاب، انجام هر گونه آزمایش هسته‌ای تحت هر شرایطی ممنوع است.

69- The White House, **Letter of Transmit**, 22 Sep 1997, available at: WWW.ctbto.org.

70- John Browne of Los Alamos.

71- Bruce Tarter of Livermore.

72- Paul Rabinson of Sandia

73- Science Based Stockpile Stewardship

74- "**Nuclear Arsenal is Safe and Reliable under Test Ban Treaty**", available at:

WWW.ctbto.org.

75- Coalition to Reduce Nuclear Dangers, **Hans Bethe on The Senates Deadly Decision to Reject the CTBT**, available at:

WWW.ctbto.org.

76- Union of Concerned Scientists, **Indian-Pakistani Nuclear Test Show Importance of Ban Treaty**, available at: WWW.ctbto.org.

77- "**Treaty in our National Security Interests**", available at: WWW.ctbto.org.

۷۸- کاظم غریب آبادی، همان، ص ۱۹۹

79- WWW.milnet.com/milnet/nukeweap/nfagl.html#nfag 4,5.

۸۰- برای کسب اطلاعات بیش تر در این زمینه، رجوع کنید به: - کمیسیون امنیت ملی آمریکا، **استراتژی امنیت ملی آمریکا در قرن ۲۱**، ترجمه جلال دهمشگی، بابک فرهنگی و ابوالقاسم راه چمنی، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۰.

- ریچارد فالکنر، رابرت نیومن و برادلی تایر، **پاشنه آشیل آمریکا**، ترجمه احمد علیخانی، دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد، ۱۳۸۱.

- Lawrence J.Korb, **A new National Security Strategy in an Age of Terrorists, Tyrants, & Weapons of Mass Destruction**, U.S Council of foreignRelations, 2003.

۸۱- روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۷۷/۳/۵.

هرگونه تحولات جدید علمی و فناوری مربوط به معاهده بررسی خواهد شد و باید امکان صدور مجوز انجام انفجارهای هسته‌ای زیرزمینی برای مقاصد صلح آمیز را براساس درخواست یک دولت عضو، مورد بررسی قرار دهد. اگر کنفرانس بازنگری با اجماع تصویب نماید که این گونه انفجارات هسته‌ای می‌توانند مجاز باشند، باید کارش را با هدف ارائه پیشنهاد مناسبی جهت اصلاح معاهده به دول عضو آغاز نماید.

شایان ذکر است که بر طبق ماده ۷ معاهده نیز، اصلاح باید توسط یک کنفرانس اصلاح و با رأی مثبت اکثریت دول عضو و بدون رأی منفی به تصویب برسد.

با وجود مقررات فوق به نظرمی رسد که اخذ مجوز انجام آزمایشهای انفجاری هسته‌ای صلح آمیز غیر ممکن است و غیر عملی خواهد بود.

۴۱- کاظم غریب آبادی، همان، ص ۱۶۲.

42- CTBT Organization(CTBTO).

43- Conference of the States parties(CSP).

44- Executive Council(EC).

45- Technical Secretariat(TS).

46- International Data Center (IDC).

47- **CTBT/ MSS/ RES/ 1**, 19 Nov 1996.

48- Preparatory Commission (Prep Com).

۴۹- کاظم غریب آبادی، همان، ص ۱۷۴.

50- Plenary Body.

51- Provisional Technical Secretariat(PTS).

52- Wolfgang Hoffman.

53- CTBTO Prep.com, **Organization of the CTBT**, available at: WWW.ctbto.org.

54- CTBTO Prep.com, **Summary of the CTBT**, available at: WWW.ctbto.org.

55- National Implementation Measures.

56- Verification System.

57- International Monitoring System(IMS).

58- Seismological Monitoring.

59- Radionuclide Monitoring.

60- Hydroacoustic Monitoring.

61- Infrasound Monitoring.

62- On - Sit Inspection(OSI).

63- Consultation and Clarification.

64- Confidence Building Measures(CBM).

۶۵- طبق ضمیمه شماره ۲ معاهده، تصویب معاهده توسط ۴۴ کشور ذیل جهت لازم الاجرا شدن آن ضروری است:

الجزایر، آرژانتین، استرالیا، اتریش، بنگلادش، بلژیک، برزیل، بلغارستان، کانادا، شیلی، چین، کلمبیا، کره شمالی، مصر، فنلاند، فرانسه، آلمان، مجارستان، هند، اندونزی، ج. ا. ایران، اسرائیل، ایتالیا، ژاپن، مکزیک، هلند، نروژ، پاکستان، پرو، لهستان، رومانی،